

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

**FRANSIZ VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNİN
İCTİMAİ-SİYASİ TERMINOLOGİYASI**

İxtisas: 5704.01 – Dil nəzəriyyəsi

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Sevil Vaqif qızı Adıgözəlova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

BAKI - 2023

Dissertasiya işi Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Terminologiya şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Sayalı Allahverdi qızı Sadıqova

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Məsud Əhməd oğlu Mahmudov

filologiya elmləri doktoru, professor
Zemfira Şahnəzər qızı Məmmədova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Məhsəti Qasım qızı Əsgərova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.06 Dissertasiya Şurası

Dissertasiya şurasının sədri: Filologiya elmləri doktoru, professor
Nadir Balaoğlu oğlu Məmmədli

Dissertasiya şurasının elmi katibi:

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Sevinc Yusif qızı Məmmədova

Elmi seminarın sədri:

Filologiya elmləri doktoru, dosent
Gülsüm İsrafil qızı Hüseynova

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Dünyada cərəyan edən qloballaşma, beynəlxalq əməkdaşlıq və mədəniyyətlərarası kommunikasiya Azərbaycan dilində ictimai-siyasi leksikanın zənginləşməsinə səbəb olur. Müasir dövrdə yeni ictimai-iqtisadi şəraitdə, xüsusilə beynəlxalq əlaqələrin sürətli inkişafı nəticəsində müxtəlif dillərdən Azərbaycan dilinə keçən ictimai-siyasi terminlər dilin lüğət tərkibində xüsusi lay təşkil edir. Azərbaycan dilində ictimai-siyasi terminologiyanın formalaşmasında fransız dilindən alınan terminlər də mühüm rol oynayır. Müasir siyasi şəraitdə Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq təşkilatlara üzv olduğu bir zamanda, xarici ölkələr o cümlədən Fransa ilə qurulan ictimai-siyasi əlaqələr daha da genişlənmişdir. Dillər və mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı əlaqələrin inkişafı dillərin zənginləşməsinə və söz-termin alınması prosesini zəruri edir. Bu sahə leksikası həm dilin daxili imkanları, həm də alınmalar əsasında yaranır. Fransız və Azərbaycan dillərinin ictimai-siyasi terminlərinin əlaqəsinin öyrənilməsi ictimai-siyasi terminlərin yaranma mənbələrini, xüsusiyyətlərini düzgün müəyyənləşdirməyə imkan yaradır. Hazırda dillərdə alınmaların mühüm bir hissəsini ictimai-siyasi terminlər təşkil edir. Bu baxımdan ictimai-siyasi terminlərin yaranma mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi, mənimsənilməsi problemlərini, alınma yollarını, dilin leksik sistemə təsirini araşdırmaq dilçiliyin qarşısında duran əsas məsələlərdən biridir. Qarşılıqlı əlaqələr dilə, xüsusilə onun ictimai-siyasi sistemə təsir edir, onun zənginləşməsinə təkan verir. Lakin müasir dövrdə ictimai-siyasi terminlərin yaranma mənbələri, leksik-semantik xüsusiyyətləri, onların spesifikasiyası, terminoloji sistemdə yeri müqayisəli şəkildə təhlil edilməmişdir. Xalqların və dillərin sürətlə yaxınlaşdığı və ictimai-siyasi münasibətlərin gücləndiyi müasir dövrdə bu sahə ilə bağlı terminlərin tədqiqi və araşdırılması zəruridir. Müasir dövrdə dilə daxil olan ictimai-siyasi terminlərin sistemli şəkildə tədqiq edilməsi, təsnifi və qruplaşdırılması dilin terminoloji leksikasının tənzimlənməsində, terminologiyanın nizamlanması və terminoloji lüğətlərin tərtibi baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır və

günümüzdə aktualıq kəsb edən problemlərdəndir. Azərbaycan dilçiliyində ictimai-siyasi terminlərlə bağlı S.Xəlilova, İ.Hacıyeva, E.Alısova müxtəlif aspektlərdə araşdırmalar aparmışlar¹. Fransa dilçiliyində isə bu sahə terminologiyasının araşdırılması ilə bağlı J.Dübua, J.Matore, J.Lafarq və s. adlarını çəkmək olar. Lakin fransız dilindən alınan ictimai-siyasi terminlərin dilə daxil olma yolları, yaranma mənbələri, səciyyəvi əlamətləri, kalka edilmə prosesi dildə mənimsənilmə formaları sistemli şəkildə araşdırılmamışdır. Bütün bunlar mövzunun aktuallığını əsaslandırır.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Dissertasiyanın tədqiqat obyektı fransız və Azərbaycan dillərinin ictimai-siyasi terminologiyasıdır. Tədqiqatın predmeti isə ictimai-siyasi terminlərin tarixi inkişafını, yaranma mənbələrini və mənimsənilməsi yollarını öyrənməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın məqsədi fransız və Azərbaycan dillərinin leksik layında ictimai-siyasi terminlərin mövqeyini, yaranma üsullarını, hansı mənbələr əsasında formalaşmasını və inkişafını müəyyənləşdirməkdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün dissertasiyada aşağıdakı vəzifələr qoyulur:

- fransız və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi terminologiyanın formalaşması;
- fransız və Azərbaycan dilində ictimai-siyasi terminlərin yaranması üsullarını müəyyənləşdirmək;
- dillərin daxili imkanları hesabına yaranan ictimai-siyasi terminləri araşdırmaq;
- ictimai-siyasi terminologiyanın alınmalar hesabına inkişaf dinamikasını müəyyənləşdirmək;
- ictimai-siyasi terminlərdə mənə daralması və mənə genişlənməsi prosesini izləmək;

¹ Hacıyeva, İ. Azərbaycan dilinin ictimai-siyasi terminologiyası: İ. Hacıyeva, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. / – Bakı, 1997. – 148 s.

Халилова, С. Язык и терминология / С. Халилова. – Баку: Азербайджанский Педагогический Иностранных Языков, 1989. – 131 с.

Алисова, Е. Түрк дилләрində сөз köкләринин структур-семантик təhlili: Е. Алисова, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. / – Bakı, 2012. – 130 s.

Dubois, L. Etude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain / L. Dubois. – Paris: 1962. – 162 p

- ictimai-siyasi terminlərdə affiksasiya yolunun imkanlarını aydınlaşdırmaq;
- sözlərin birləşməsi (mürəkkəbləşmə) və abreviasiya yolunun imkanlarını müqayisə etmək;
- ictimai-siyasi terminlərdə kalkaetmə və beynəlmiləl leksikanın imkanlarını müəyyənləşdirmək;
- alınma ictimai-siyasi terminlərin mənimsənilmə yollarını təyin etmək.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqatda ictimai-siyasi terminlərin leksik-semantik xüsusiyyətlərinin tədqiqi prosesində təsviri və müqayisəli-tutuşdurma metodlarından istifadə olunmuşdur. Bu metodlar əsasında ictimai-siyasi terminlər semantik qruplar, funksional qruplar üzrə sistemləşdirilmişdir.

Müdafiyyə çıxarılan müddəalar. Aparılmış tədqiqatda müdafiyyə aşağıdakı müddəalar çıxarılmışdır:

- ictimai-siyasi xarakterli informasiya mübadiləsi dillərin lüğət tərkibini zənginləşdirir;
- qarşılıqlı dil əlaqələri nəticəsində terminoloji layda beynəlmiləl terminlər üstünlük təşkil edir ;
- Azərbaycan dilinə alınma tərkibdə keçən qrammatik elementlər bir morfem kimi müstəqil işləyə bilər ;
- fransız və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi terminlər daha çox dilin öz daxili imkanları hesabına yaradılmışdır;
- ictimai-siyasi terminlərdə fonetik, qrammatik, semantik cəhətdən mənimsənilmə yolları unifikasiya edilməlidir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatda fransız və Azərbaycan dillərinin ictimai-siyasi terminologiyası müqayisəli şəkildə tarixilik və müasirlik baxımından nəzəri aspektdə ilk dəfə tədqiq olunmuşdur. Dissertasiyada hər iki dildə ictimai-siyasi terminologiyanın inkişafına və təkmilləşməsinə təsir göstərən amillər, bu sahənin inkişafı və bunula bağlı terminoloji leksikanın yaranma prinsipləri, normativləşməsi kimi problemlər tədqiq olunmuşdur. Fransız və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi terminologiyanın yaranma mənbələri, üsulları, onların dillərdə mənimsənilməsi yolları, formaları, spesifik xüsusiyyətləri zəngin faktik materiallar əsasında araşdırılmışdır. Bütövlükdə ictimai-siyasi leksikanın yaranma

mənbələri, üsulları və leksik-semantik xüsusiyyətləri təhlil edilmişdir. Fransız və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi terminlərin yaranma qanunauyğunluqları və funksionallığı müqayisə edilmiş və alınma prosesinə təsir edən dildaxili və dilxarici faktorlar müəyyən edilmişdir. Azərbaycan və fransız dillərində alınma terminlərin fonetik, qrammatik, semantik cəhətdən mənimsənilməsi və bunu şərtləndirən amillər ətraflı şəkildə araşdırılmışdır.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Dissertasiyada fransız və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında ictimai-siyasi terminlər toplanaraq linqvistik cəhətdən müqayisəli təhlilə cəlb edilmişdir. Hər iki dildə ictimai-siyasi terminologiyanın formalaşması və ona təsir edən bir sıra ekstralingvistik amillər, Azərbaycan dilində ictimai-siyasi terminlərin yaranma prosesi nəzəri baxımdan təhlil edilmişdir. Tədqiqatın nəticələrindən və iş prosesində toplanmış materiallardan ictimai-siyasi terminologiya üzrə ikidilli, çoxdilli və izahlı lüğətlərin tərtibində və dillərin terminoloji sisteminin tədqiqatında və həmçinin mühazirə kurslarında, praktik məşğələlərdə, eləcə də fransız və Azərbaycan dillərinin leksikologiyası üzrə xüsusi seminarlarda, ictimai-siyasi terminlərin kütləviləşməsində və yayılmasında kütləvi informasiya işçiləri üçün əyani ictimai-siyasi tipli vəsaitlərin hazırlanmasında istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın aprobeiasyası və tətbiqi. Dissertasiyanın məzmununu əhatə edən məqalələr AAK-nın qəbul etdiyi məcmuələrdə, respublika və beynəlxalq səviyyəli konfranslarda, xarici toplularda nəşr edilmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Terminologiya şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya, giriş 3 (üç) fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Giriş 7 008 şərti işarə, I fəsil– 57 766 şərti işarə; II fəsil–107 599 şərti işarə, III fəsil 87 603 şərti işarə, nəticə– 5396 şərti işarədən ibarətdir. Dissertasiya işinin ümumi həcmi 259 072 şərti işarədən ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**” hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodları, elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, müdafiəyə təqdim edilən müddəalar, aprobasiyası və strukturu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın I fəslı “**Fransız və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi terminolgiyanın formalaşması və inkişafı**” adlanır. Bu fəsil üç yarımfəsildən ibarətdir. Birinci yarımfəsildə “**Fransız və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi terminologiyannın nəzəri problemləri**” araşdırılmışdır. İctimai-siyasi terminlərin nəzəri cəhətdən araşdırılmasına XX-ci əsrin 20-30-cu illərindən başlanılmışdır. Bu araşdırmalar A.Baranikova, P.Y.Çernıx, L.A.Muradova, S.İ.Karçeskonun adları ilə bağlıdır. *L.Muradova: “İctimai-siyasi terminlərin tərkibinə siyasi, ictimai xarakterli komponentləri olan vahidləri aid etmişdir”*². Fransız dilində isə ictimai-siyasi terminlər F.Bruno, J.Lafarq, F.Gohin, Vogela, A.Mersiyə, P.Leru, R.Silva, J.Matore tərəfindən tədqiq olunmuşdur.

İctimai-siyasi terminologiya sahəsində fransız dilinin müqayisəli təhlili görkəmli alim T.B.Kryuçkovanın adı ilə bağlıdır.O,fransız dilində işlənən ictimai-siyasi terminlərin funksional xüsusiyyətlərini və dilin lüğət fondunda keçdiyi inkişaf dövrünün təhlilini vermişdir. Fransız, ingilis, alman dillərinin terminləri müqayisəyə cəlb edilmişdir. T.B.Kryuçkova ictimai-siyasi leksikanı belə səciyyələndirir: “*İctimai-siyasi terminlərin yaranmasında subyektiv amillərin rolu əsas hesab olunur. Hər hansı ideologiyannın yaranması subyektiv amillə bağlı olduğundan ictimai-siyasi terminlərin də yaranması və cəmiyyətdə işləklik qazanması bu amillə bağlıdır.*”³ Buradan aydın olur ki, ictimai-siyasi xarakterli vahidin yaranması cəmiyyətdə baş verən

² Мурадова, Л. Семантико-функциональная характеристика общественно-политической лексики современного французского языка /Л. Мурадова. – кандидат филологических наук. Автореферат/ – Москва: 1986. - 5 стр.

³ Крючкова, Т. Особенности формирования общественно-политической терминологии / Т.Крючкова. – Москва: 1971. - 50 стр.

hadisələrlə bağlıdır. Y.Suslova fransız dilinin ictimai-siyasi terminləri haqqında yazır :“*İctimai-siyasi terminləri sahə mütəxəssisləri başa düşür, bu sahə terminləri siyasi hadisələrə həssas olur və buna görə də burada ekstralingvistik faktor güclü olur, ictimai-siyasi termlər sinonim və antonim də olurlar.*”⁴

Azərbaycan dilində ictimai-siyasi terminləri ilk dəfə S.Xəlilova araşdırmışdır. O, ictimai-siyasi terminologiyanın formalaşma prosesini 3 hissəyə bölmüşdür: 1. İbtidai cəmiyyət – burada mübadilə elmi cəhətdən araşdırılmır və fəth olunmuş torpaqlar qalib qüvvənin dilinə və mədəniyyətinə tabe olur; 2. feodalizm cəmiyyəti – dillərin bir-birinə yaxınlaşması dialektlər səviyyəsində baş verir xanlıqlar, knyazlıqlar və qraflıqlararası əlaqələrdən irəli gəlirdi. Bu formasiyada dillərin qarşılıqlı zənginləşməsi müharibələr və ticarət əlaqələri nəticəsində baş tutmuşdur; 3. kapitalizm quruluşu – məsələyə diqqət yetirilməyə başlanılmışdır. Bu formasiyaların hər birinin dil sahəsində ümumi məfhumu söz və terminlərdir. Terminlərin ümumişlək formadan çıxıb terminləşməsi artıq siyasi dəyişikliyin nəticəsidir. Qədim dövrlərdə də indi də cəmiyyət faktoru mühüm olmuşdur. Tədqiqatçı ictimai-siyasi terminologiyanın vahidlərini bu formasiyalardan keçib müasir dövrə çatmasını və beynəlxalq aləmdə möhkəmlənib yeni mənbələr qazanmasını təhlil etmişdir. İ.Hacıyeva tərəfindən Azərbaycan dilində ictimai-siyasi terminlərinin yaranma yolları və mənbələri, terminologiyanın zənginləşməsinə sosiolingvistik amillərin təsiri, semantik-struktur xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Onun qeyd etdiyinə görə:“*İctimai termin özü cəmiyyətin mövcudluğunu ehtiva edir, siyasi termin isə onun canlanmasını, yəni daim inkişaf etməsini izah edir*”⁵. Tədqiqatda bu nəzərə alınaraq, ictimai-siyasi terminologiya aşağıdakı mikrosahələrə bölünmüşdür: tarix, diplomatiya, beynəlxalq münasibətlər, iqtisadiyyat, din, fəlsəfə, hüquq. İctimai-siyasi terminologiyanın leksik fondunu qeyd edilən

⁴ Сусллова, Ю.Роль латинизмов в формировании словообразовательных типов на книжной основе во французском языке/ Ю.Сусллова,– кандидат филологических наук дисс. /– Москва: 1963.–12 стр

⁵ Hacıyeva, İ.Azərbaycan dilinin ictimai-siyasi terminologiyası:İ.Hacıyeva, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. /– Bakı, 1997. – 148 s.

bu mikrosahələr təşkil edir. Bu mikrosahələrdə işlədilən terminlər funksional üslub əhatəsində geniş imkanlar qazanır. Məsələn, “*de-yure*” beynəlxalq hüquqda dövlətlərin və digər subyektlərin qəti rəsmi tanınma formasıdır. Bu termin diplomatiyaya aid olsa da, funksionallığı nəticəsində əhatə dairəsi genişlənmişdir və o yeni ictimai-siyasi terminlərin dominant komponentlərinin biri kimi geniş imkanlara malik olur. Məsələn, *de-fakto*, *demarş*. T.Quliyev ədəbi dildə terminoloji yeniləşmə proseslərini təhlil edən zaman ictimai-siyasi hadisələr və onunla bağlı yaranan terminlərin yeni dövrə uyğun şəkildə yaranmasını şərh etmişdir. Müəllifin fikrincə, “*ictimai-siyasi hadisələrin terminologiyaya təsiri informasiya ilə müəyyən edilir.*”⁶ E.Alışova türk dillərində ictimai-siyasi leksikanın formalaşması, inkişafı, struktur-semantik xüsusiyyətlərini tədqiq etmişdir.⁷ O, qədim türk mənşəli ictimai-siyasi leksik vahidləri təhlil etməklə onların müasir dövrdəki formalarını və semantikalarını müəyyən etmişdir. Ümumiyyətlə, tədqiqatlarda ictimai-siyasi leksik vahidin semantik izahı ümumi mənzərə yaradır.

İkinci yarım fəsil “**Fransız dilində ictimai-siyasi terminologiyanın formalaşması və inkişafı**” adlanır. Burada ictimai-siyasi terminlərin keçdiyi inkişaf yolu təhlil edilmiş, onların yazılı mənbələrdəki formaları araşdırılmışdır. Fransız dilində ictimai-siyasi terminlərin formalaşma tarixi Roma imperiyasının Qallianı işğal etməsi dövründən başlayır. Belə ki, sənədlərdə ictimai-siyasi xarakterli ümumişlək sözlər öz əksini tapmışdır. Məsələn, *praefectus* (*rəhbər, ali baş komandan*), *monumentum* (*yazılı tarixi sənəd*), *epistulae* (*məktub*), *coniuratio* (*sövdələşmə, birlik, koalisiya*). Yazılı tarixi mənbələrdə işlədilən ümumişlək sözlər sonradan tarixi şəraitlə bağlı terminə çevrilmişdir. “*Sözlərdə məna formalarının dəyişməsi tarixi ictimai səbəbdən irəli gəlir.*”⁸ Fransız dilinin ictimai-siyasi terminologiyasının formalaşması dövrünü xalq

⁶ Quliyev, T. Azərbaycan ədəbi dilində terminoloji yeniləşmə (1920-1990-cı illər) /T.Quliyev. – Bakı: 2015.– 286 s

⁷ Alışova, E. Türk dillərində söz köklərinin struktur-semantik təhlili /E. Alışova, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. /– Bakı, 2012. – 130 s.

⁸ Adıgözəlova, S. Fransız dilində ictimai-siyasi terminlərin yaranması və inkişafı tarixindən / S. Adıgözəlova. –Tədqiqələr, № 1, –Bakı: 2007.– s.303

dastanlarından və qəhrəmanlıq dastanlarından kənarda təsəvvür etmək olmur. Dastanlar ədəbi dilin formalaşmasına kömək edən mənbələrdən biridir. Fransız xalqının ictimai-siyasi həyatını, iqtisadi, diplomatik münasibətlərini əks etdirən dastanlar “Chansons de Roland”, “Rolan dastanları”, “Le Voyage de Charlemagne à Jerusalem et à Constantinople” və başqaları qeyd etdiyimiz sahə üzrə terminlərin formalaşması və inkişafı üçün əvəzsiz qaynaq olmuşdur. Dastanlarda dövrü əks etdirən ictimai-siyasi şəraitlə bağlı terminlər işlənmişdir. Məsələn, *catabela* (müharibə zamanı daşları istiqamətləndirmək üçün cihaz), *sing* (ordu sırası), *heume* (dəbilqə), *haubert* (oxlar saxlanılan qab). S.Sadıqovaya görə: “Termin yaradıcılığı cəmiyyətin məişəti, ictimai həyatı ilə, onun elmi, iqtisadi və mədəni inkişafı ilə sıx bağlıdır. Musiqi, hər b və təsərrüfat ilə bağlı sözlər az qala insanın özü qədər qədimdir. Buna görə də dildəki terminoloji sistemə daxil olan leksik vahidlərin bütövlükdə üzə çıxarılıb tədqiq olunması, onların yaranma tarixinin müəyyənləşdirilməsi, etimoloji izahının verilməsi maraqlı və əhəmiyyətli dilçilik problemi olduğu qədər də çətinidir”.⁹ Bu xüsusiyyət həm Fransız, həm də Azərbaycan dili üçün xarakterikdir. 1539-cu ildə I Kral Fransua (1515-1547) fransız dilini dövlətin rəsmi dili elan edilməsi haqqında (Ordonnance de Villers Cotterits) Ordonans Vile Kotre fərmanı imzalamışdır. Bu fərman latın dilinin fransız dilindən ayrılması prosesini və regional dialektlərdə ciddi dəyişikliklərin olmasına gətirib çıxarmışdır. Ş.Balliyə görə: “O bu dövr üçün dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsinin müxtəlif yollarla həyata keçirməsinin mümkünliyünü qeyd etmişdir.”¹⁰ Bu kriteriyaları neologizimlərin inkişafı, klassik dillərdən alınmalar, dialektlərdən istifadə, tarixi arxaizmlərin istifadəsi hesab etmişdir.

XVIII əsrdə inqilablar dövrünün başlanması milli ədəbi dillərin yaranması və elmin müxtəlif sahələrinin sürətlə inkişafı, cəmiyyətdə ictimai-siyasi hərəkətlərin və ideologiyaların meydana gəlməsi yeni terminlərin yaranmasına şərait yaratmışdır. Bu dövrdə *une utopie*

⁹ Sadıqova, S. Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı /S.Sadıqova.–Bakı: Elm, 2005.–səh.4

¹⁰ Bally, Ch. Traité de stylistique française / Ch. Bally. - 3 ième édition, Paris: 1951.– p.45

(*utopiya*), *une diplomate (diplomat)*, *une exploitation (istismar)*, *un revolutionnaire (inqilabi)* kimi ictimai-siyasi terminlər geniş semantika daşımışlar.

XIX-XX əsrlərdə fransız dilinin ictimai-siyasi terminologiyasının inkişafı terminologiyaya nəzarət edən Milli institutun yaranması, izahlı, ikidilli lüğətlərin nəşri işi ilə davam etdirilir. Belə ki, bu dövrü ictimai-siyasi terminologiyanın müasir xarakterli sözlər ilə qaynayıb qarışan dövrü adlandırmaq olar. Məsələn, *cyberguerre (kibermüharibə)*, *féminicide (qadın zorakılığı)*, *urbicide (konflikt zamanı məqsədli məhv etmə)* və s.

Üçüncü yarımfəsil **“Azərbaycan dilində ictimai-siyasi terminlərin formalaşması və inkişafı”** adlanır. Kitabi-Dədə Qorqud dastanları zəngin leksik bazaya malik olduğuna görə tədqiqat üçün vacib mənbə olmuşdur. Kitabi-Dədə Qorqud dastanlarında sosial-hüquqi münasibətləri, feodal formasıyanı əks etdirən ictimai-siyasi terminlər də işlənmişdir. Dastanda xalis türk mənşəli vahidlər işlənmə məqamları ilə diqqəti cəlb edir. Məsələn, *çərik – hökmdarın xüsusi qvardiyası, cida – mizraq, süngü döyüş aləti* və s. Dastanda sinonim terminlər də işlənmişdir. Belə ki, ərəb və fars sözləri sırasında türk sözləri də paralel olaraq mövcuddur. N.Həsənzadənin qeyd etdiyi kimi: *“Nəhayət, bir qədər də irəli gedib deyə bilərik ki, Səfəvilər dövründə (XVI əsrin əvvəllərindən XVIII əsrin əvvəllərinə qədər, lap elə sonra da inzibati, həmçinin hərbi terminologiya nəinki Azərbaycan dilində, hətta fars dilində də məhz azərbaycanca olmuşdur. Deməli, XIX əsrə qədər Azərbaycan dilində termin yaradıcılığının əsas mənbəyinin ərəb, yaxud fars dilinin olduğunu demək düzgün deyil – bu faktlarla təsdiq olunur.”*¹¹XVI-cı əsrin birinci yarısında Şah İsmayıl Xətəinin fərmanı ilə Azərbaycan dili fars dili ilə birgə dövlət dili elan edilir. Bununla bütün dövlət divanxanalarında fərman və sənədlər Azərbaycan dilində yazılır. Orta əsr fərmanlarında hərbi islahatlarla və vergi sistemi ilə bağlı türk mənşəli ictimai-siyasi terminlər istifadə edilmişdir. Məsələn, onbaşı, fərraş, tüfəngçibaşı, basmaçı və s.

¹¹ Həsənzadə, N. Kitabi - Dədə Qorqudun terminoloji leksikası: / N.Həsənzadə. filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis./- Bakı: 1992. – 34 səh

XIX-XX əsrlər Azərbaycan dilinin ictimai-siyasi terminologiyasının formalaşması Azərbaycanın maarifpərəst, ictimai-siyasi xadimləri, ədibləri olan yazıçılar ordusunun adı ilə bağlıdır. Onların əsərlərində yer alan ictimai-siyasi terminlər dövrün leksik fondunu əks etdirmişdir. Məsələn, *madun – rütbəcə aşağı olan, rahzən – yolkəsən quldur, ratibə - təqəüd* və s. H.B.Zərdabinin, M.F.Axundovun yaradıcılığında bu leksika işləkliyi ilə seçilir.

XX əsrdə beynəlxalq əlaqələrin inkişaf etdiyi bir dövrdə Azərbaycan dilinin ictimai-siyasi terminologiyası da sürətlə inkişaf edir. Dilə çox sayda yeni ictimai-siyasi terminlərin axını davam edir. Məsələn, *lobbi, miqrasiya, miqrantofobiya, metaetnik*. Bunlar Azərbaycan dilində ictimai-siyasi terminlərin tədricən təşəkkül tarixini əks etdirir.

Dissertasiyanın II fəslı “**İctimai-siyasi terminlərin yaranma mənbələri və üsulları**” adlanır. “**İctimai-siyasi terminlərin yaranma mənbələri**” adlanan birinci yarımfəsildə Azərbaycan və fransız dillərinin ictimai-siyasi terminoloji layının yaranma mənbələri araşdırılır. Müəyyənləşdirilir ki, fransız dilinin ictimai-siyasi terminologiyasının yaranma mənbələri klassik dillər latın, yunan və roman dili qrupuna aid olan digər dillər olmuşdur. Məsələn, *semille (latın dilindən) - təbliğat, seinh (latın dilindən) – imza, möhür, rover (kelt dilindən) - əmr vermək, timing (ingilis dilindən) - təqvim, planlaşdırma, spahi (türk dilindən) osmanlı ordusunda əsgə, bellum (german dilindən) – müharibə* və s. Azərbaycan dilinin ictimai-siyasi terminologiyasının yaranma mənbələri isə dilin daxili imkanları və Avropa dilləri (fransız, inglis, italyan) və ərəb, fars, türk mənbələridir. Araşdırmalar zamanı müəyyən olunur ki, terminlər müxtəlif dəyişmələrə məruz qalaraq dildə işlənilir. Mənbələrdə referensial semantik xüsusiyyətli terminlər Azərbaycan dilində daşdığı mənada qalmışdır.

“**Dilin daxili imkanları əsasında yaranan ictimai-siyasi terminlər**” adlanan ikinci yarımfəsildə semantik, morfoloji, affiksasiya, sözlərin birləşməsi, qısaltmalar və kalkaetmə üsulları ilə yaranan ictimai-siyasi terminlər tədqiq edilmişdir. Fransız dilində ictimai-siyasi terminlərin daxili imkanlar əsasında düzəldilməsi üçün sintetik və parasintetik üsulun məhsuldar olduğu müəyyən

olunmuşdur. Azərbaycan dilində daxili imkanlar hesabına termin yaradılmasında morfoloji üsul məhsuldarlığı ilə seçilir.

“Semantik üsulla yaranan ictimai-siyasi terminlər” adlanan üçüncü yarımfəsildə fransız və Azərbaycan dillərində semantik üsulun imkanları araşdırılmışdır. Bu üsulla terminlərdə leksik mənanın aktuallaşması, xüsusiləşməsi, mənfi mənada işlənməsi, mənanın genişlənməsi, paralellik kimi xüsusiyyətlərin meydana çıxması təhlil edilmişdir. Fransız dilində məna genişlənməsi ən çox isim və feillərdə müşahidə olunur. Məsələn, psixologiya termini olan *“une phobie”* (fobiya) semantik mənasını genişləndirərək və yeni prefiks olan *“euro”* qəbul etmiş və nəticədə ictimai-siyasi xarakterli *“europhobe”* Avropa Birliyi parlamentində bir-birinin ziddinə gedən şəxs adı altında formalaşmışdır. Bir mənanın başqa mənaya keçməsi prosesi konkret, abstrakt əşyalar üzrə baş verir. Azərbaycan dilində semantik derivasiya prosesində terminin mənasının genişlənməsi əsas şərtlərdən sayılır. Məsələn, balıq – orta əsrlərdə Monqol imperiyasında pul vahidi, balıq – gündəlik insanların istifadə etdikləri yataq dəstinin bir hissəsidir. Bu xüsusiyyətlər öz növbəsində məna köçürülməsi prosesləri ilə müşayiət olunur. Hər iki dildə mövcud terminin yeni məna qazanması hesabına yeni terminlər yaranmışdır.

“Affiksasiya yolu ilə yaranan ictimai-siyasi terminlər” adlanan dördüncü yarımfəsildə morfoloji üsul və onun terminlərdə yaratdığı dəyişikliklər şərh olunur. Əsas komponentlər söz kökünə əlavə olunan ön şəkilçilər (prefikslər), suffikslər nəzərdə tutulur. Azərbaycan dilində terminin sonuna şəkilçilərin artırılması ilə yeni sözlərin əmələ gəlməsi xarakterik haldır. Prefiks və suffiks ilə düzələn ictimai-siyasi terminlər yeni mənalar formalaşdırır. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, fransız dilində suffikslər terminlərə qoşulduqda cins kateqoriyasını göstərir. *“Suffiksləşmə fransız dilində ictimai-siyasi terminlərin düzəldilməsində birinci yerdədir”*¹². Məsələn, *une obligation* (öhdəçilik), *une normalisation* (nizama salınma), *frontalière* (sərhədyanı), *une dilapidation*

¹² Adıgözəlova, S. Azərbaycan və fransız dillərində morfoloji üsulla yaranan ictimai-siyasi terminlər //S.Adıgözəlova. – AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu: Tədqiqatlar, 2007. № 2, – 421 s

(*tələfətmə*), *un désarmement* (*tərkisilahlahətmə*), *une réprobation* (*töhmət*). Prefikslərin hər iki dildə cins bildirmə xüsusiyyəti yoxdur. Azərbaycan dilində morfoloji yolla ictimai-siyasi terminlərin əmələ gəlməsində -çı⁴, -lıq⁴, -laş², -ma², -ı⁴ şəkilçiləri daha fəaldır. Məsələn, *respublikaçı*, *mülkiyyətçi*, *kəşfiyyatçı*, *suverenlik*, *sövdələşmə*, *siyasiləşdirmə*, *qanuniləşdirmə*, *liberallıq*, *sağçı*, *solçu*, *dirçəliş*, *yüksəliş* və s. Affiksleşmə prosesində hər iki dildə suffikslər məhsuldar və qeyri məhsuldar olmalarına görə fərqləndirilir. Təhlil göstərir ki, şəkilçilər Azərbaycan dilində ən çox isim və feil tərkibli terminlərə əlavə olunur. Fransız dilində bu proses sadə isimlər tərkibində formalaşır.

“Sözlərin birləşməsi yolu ilə yaranan ictimai-siyasi terminlər” adlanan beşinci yarım fəsildə fransız və Azərbaycan dillərində iki və daha artıq sözün birləşməsindən əmələ gələn terminlər təhlilə cəlb edilir. Mürəkkəbləşmə prosesini komponentlərin sayına görə belə qruplaşdırmaq olar: birkomponentli terminlər: *un acquit* (*borcun ödənilməsini təsdiq edən sənəd*), *un bail* (*alqı-satqı müqaviləsi*); İki komponentli terminlər: *un certificat pré-nuptial* (*evlilikdən öncə tibbi müayinədən keçən gənclərə verilən arayış*), *un code civil* (*vətəndaş məəcəlləsi*), *consentement mutuel* (*partiyalar arasında bağlanmış ikitərəfli sənəd*), *un décret-loi* (*qərar*); üç komponentli terminlər - Fransız dilində bu konstruksiya zaman və məkan bildirən sözlər vasitəsilə düzəldilir. Məsələn, *de longue date* (*uzun müddətli*), *entaché d'illégalité* (*illegal şəxs*), *avis de non imposition* (*vergi haqqında xəbərdarlıq*), *injonction de payer* (*ödəmə əmri*). Fransız dilində iki komponentli “de” sözləri ilə düzələn terminlər çox məhsuldardır. Fransız dilində nitq hissələrinin iştirakına görə termin söz birləşmələrini aşağıdakı qruplara ayırmaq olar: isim+isim: *quotient familial* – *ailədaxili malın mülkünü bölünməsi*, *clause résolutoire* – *yekun rəy*; feil+isim: *se porter candidat* – *namizədliyi geri götürmək*, *classer un dossier sans suite* – *sənədlərin ardıcılığını pozmaq*; isim+sözlük+isim: *mandat d'amener* - *bir şəxsi tutmaq üçün polisə verilən order*, *icazə*. Təhlildən aydın olur ki, fransız dilində sözlərin birləşməsi isimlər əsasında yaranır. Azərbaycan dilində isə terminoloji birləşmələr daha çox yanaşma əlaqəsi nəticəsində yaranır. S.Sadıqova yazır:

“Yanaşma əlaqəsi əsasında yaranmış birinci növ termin-söz birləşmələrində tabe olan tərəf yanaşan, tabe edən tərəfi isə yanaşılan termindir. Belə birləşmələrdə yanaşan termin əvvəlcə, yanaşılan termin isə sonra gəlir.”¹³ Azərbaycan dilində nitq hissələrinə görə birinci növ termin-söz birləşmələrini aşağıdakı kimi bölmək olar: hər iki tərəfi isimlə ifadə olunan birinci növ termin birləşmələr: *Avropa birliyi, Avropa şurası, konstitusiya quruluşu*; birinci tərəfi sifət, ikinci tərəfi isimlə ifadə olunan birinci növ termin birləşmələri: *siyasi taktika, elektoral davranış, hüquqi dövlət, çoxpartiyalı sistem*; birinci tərəfi say, ikinci tərəfi isimdən ibarət olan birinci növ termin birləşmələr: *üçüncü reyx, üç imperator ittifaqı, üçlər paktı*; feli sifət ilə əmələ gələn birinci növ termin birləşmələr: *baş tutmayan çevriliş, göndərən dövlət, möhürlənmiş valiza*. Təhlil göstərir ki, I və II növ mürəkkəb termin birləşmələri üçün isim, say, sifət baza rolunu oynayır. Hər iki dil üçün ismin ümumi və xüsusi növü sözlərin birləşməsi üçün əsasdır.

“**Qısaltma (abreviasiyalar) yolu ilə yaranan ictimai- siyasi terminlər**” adlanan altıncı yarım fəsildə ictimai-siyasi terminlərin düzəldilməsində bu üsulun üstünlükləri təhlil edilir. Bu üsul həm fransız, həm də Azərbaycan dilində terminlərin yaradılmasında əlverişlidir. Fransız dilində qısaltmaları belə təsnif etmək olar: birinci hərfi böyük, sonrakı hərfi kiçik yazılan ixtisarlar: *Ta* (Tribunale administratif – böyük təşkilatlar arasında beynəlxalq qaydaları həll etmək üçün administrativ tribuna); kiçik hərflərlə yazılan ixtisarlar: *régime successoral r.s.(ardıcıl qaydalar), aide financière – a.f.(maddi kömək), séparation de corps – s.c (boşanma), carte scolaire – c.s. (şagird kartı)*; sözün müəyyən hissəsi saxlanılmaqla edilən ixtisarlar. Belə ixtisarlar özləri də iki cür olur: sözün başlanğıc hissəsi saxlanılmaqla olan ixtisarlar: *résolution — résolu (qətnamə), proclamation – proclama (rəsmi elan)*; ikinci hissəsi saxlanılaraq birinci hissəsi ixtisar edilən sözlər: *proclamer – clamer (rəsmi elan etmək), probation – bation (müvəqqəti cəzaçəkmə yeri)* və s. Nöqtə qoyulmaqla (bəzən nöqtəsiz) böyük hərflə yazılan ixtisarlar. Məsələn, *CRR* (Commission de recours des réfugiés – məcburi

¹³ Sadıqova, S. Müasir Azərbaycan ədəbi dilində termin yaradıcılığı prosesi/ S.Sadıqova.– Bakı: Elm nəşriyyatı, 2010. – 238 s.

qaçqınlar üzrə komissiya), *DRCE* (Direction régionale du commerce extérieur – xarici ticarət üzrə təşkilat). Fransız dilində başlanğıc hərfələrə suffikslərin artırılması ilə düzələn ixtisarlar geniş yayılmışdır. *OMI* – *omiste*, *FO* – *foriste*. Bundan əlavə müasir ictimai-siyasi terminologiyada kod ixtisarlar geniş əhatə dairəsinə malikdir. Məsələn, *G4* – Braziliya, Yaponiya, Almaniya, Hindistan arasında yaradılmış təhlükəsizlik şurası, *G6* – Panama ilə bağlı mübahisəli maliyyə məsələlərini həll etmək üçün yaradılmış qrup. Bu növ hər iki dildə geniş yayılmışdır. Azərbaycan dilində ictimai-siyasi abreviaturaları növlərinə görə belə bölmək olar: hərfi ixtisarlar; *ATƏT* (Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı), *AİB* (Avropa İqtisadi Birliyi); qarışıq ixtisarlar: Fransada Azərbaycanlı Tələbələr Assosiasiyası – *FraATA*, Fransada Azərbaycanlıların Diasporu Mərkəzi — *FraADM*; heca termin ixtisarları: *monoqamiya*, *monosentrizm*, *monoteizm*. Təhlil zamanı fransız dilində olan kiçik hərflərlə yazılıb, hərflər arasında nöqtə qoyulması, terminin birinci hissəsinin ixtisarı, ikinci hissəsini saxlamaqla yaradılan qısaltmalar Azərbaycan dili üçün xarakterik olmaması müəyyən edilmişdir. Amma hər iki dildə abreviasiya zamanı köməkçi və bağlayıcı vasitələrin düşməsi halı müşahidə olunur.

“Kalkaetmə əsasında yaranan ictimai-siyasi terminlər” adlanan yeddinci yarımfəsildə kalka üsulunun terminlərin yaranmasında rolu araşdırılmışdır. Kalka reseptor dilin struktur-semantik qaydaları əsasında formalaşan və tərcümə olunan hissədir. S.Sadıqova yazır: “*Azərbaycan dilində də kalka yolu ilə termin-söz birləşmələri yaradılarkən həm dilimizin terminlərindən, həm də sözdüzəldici şəkilçilərdən geniş istifadə olunur.* ¹⁴” Məsələn, манипуляция – manipulyasiya, анархия – anarxiya (siyasi quruluş), между парламентария – parlamentlərarası və s. Fransız dilində ictimai-siyasi terminlərin kalkaetmə prosesində struktur fərqləri meydana çıxır. Bu morfoloji substitusiyaya – mənbə dildən tam mənimsənilmə olduğu kimi, qismən və ya hibrid kalka, bütöv morfoloji xüsusiyyət əsasında olan fərqlərdir. Fransız dilində kalkaetmədə qohum olan dillərin quruluş yaxınlığı, tarixi şərait, termin yaradıcılığındakı üsullar mühüm yer tutur. Fransız dilində

¹⁴ Sadıqova, S. Dilçiliyin nəzəri problemləri / S. Sadıqova. – Elm, 2010. - səh.23

kalkaları ifadə etdikləri məna növlərinə görə belə qruplaşdırmaq olar: morfoloji kalka: *quota - pourcentage – faiz, recto - erso – des deux côté (iki tərəfli)*. Fransız dilində morfoloji kalkalar öz növbəsində nitq hissələrinin iştirakına görə də təsnif edilmişdir: *sine die – sans fixer une autre ou une nouvelle date – mühüm bir tarixin təsdiqlənməsi, birləşmə tərkibində alınma isim də ola bilər: communauté leasing – lizing təşkilatı*. Qrammatik quruluşlarına və onların tərkibindəki sözlərin bir-birinə bağlanmasına görə kalkalarda qrammatik vasitə kimi şəkilçilər əsas götürülür. Məsələn, *verdict - décision - qərar, polygame - marié(e) - çox evlilik* və s. Fransız dilində kalkanın digər növü semantik kalkadır. Semantik kalka hər iki dildə yeni sözlərin və mənaların əmələ gəlməsi prosesidir. Məsələn, *un crocodile – maliyyə sahəsində sərt və amansız adam* və s. Kalkanın növləri arasında termin yaradıcılığında ən zəngin növ semantik kalkalardır. Bundan əlavə semantik kalkalar özü də tərkibində rəng adları, gül adları, heyvan adları kimi yarımqruplara ayrılmışdır. Məsələn, *un pantalone rouge - I dünya müharibəsində fransız əsgərlərinin hərbi geyimi, une chemise noire-qara köynək II-ci dünya müharibəsi dövründə italyan nasistlərinin geyindikləri üst köynək, un drapeau blanc - ağ bayraq, müharibə zamanı təslim olmağın işarəsi, l'épervier (şahin) – münaqişələri müharibə yolu ilə həll etməyin tərəfdarı, le lapin (dovşan) - qaçaq*.

Azərbaycan dilində ictimai-siyasi terminlərin yaradılması üsullarından biri də kalkadır. Kalkaların dildə yaranması üçün mexaniki, hərfən tərcümə yolu əsas götürülür. Azərbaycan dilində kalkalar leksik-semantik, morfoloji və sintaktik növləri vardır. Leksik-semantik kalka söz səviyyəsində olan prosesdir. Məsələn, *sessiya – iclas, separatizm – ayrı, əlahiddə, konfederasiya – ittifaq, birlik*. Leksik-semantik kalkalar ən çox dəyişikliklərə məruz qalan kalka növüdür. Məsələn *saray – ev, qəsr, igamətgah, təmtəraqlı monumental ev*. Əvvəllər yalnız hökmdarların, sonralar isə cəmiyyətin yüksək təbəqəsinə mənsub şəxslərin igamətgahı, satrap - vilayətin qoruyucusu, sonradan gümüş və mis sikkələr kəsmək hüququ olan, vergilərin yığılmasına nəzarət edən şəxs. Morfoloji kalkaların düzəldilməsində isə Azərbaycan dilinin

şəkilçiləri əsas vasitədir. İctimai-siyasi terminlərin kalka edilməsi prosesində məhsuldar sayılan -çı⁴, -lıq⁴, -sız⁴, -ıcı⁴, -laşma², -ma² şəkilçiləri fəal iştirak edir. Bu şəkilçilər dilin daxili imkanlarını təsdiq edən vasitələrdən biridir. Məsələn, *lüteranlıq*, *ludçu*, *frankoçuluq*, *loyallıq*. Azərbaycan dilində sintaktik kalkaların özünəməxsus yeri vardır. Bu üsulda iki və daha artıq sözün birləşməsi nəzərdə tutulur. Rus dili ilə Azərbaycan dilinin əlaqəsi nəticəsində kalka üsulunun imkanları genişlənməmişdir. Bu imkanları belə qruplaşdırmaq olar: mürəkkəb kalkalar – yəni müxtəlif nitq hissələri və qrammatik vasitələr qəbul edən kalkalar. Məsələn, *sülhməramlı* – *миротворческие*, *tərksilah* – *разоружение*, *transatlantik* — *трансатлантический*. Təhlil göstərir ki, fransız dilindən Azərbaycan dilinə termin və termin birləşmələri kalka edildikdə struktur dəyişikliyi baş verir. Etimon dilin daxili dil elementlərini reseptor dildə şəkilçilər əvəz edir.

“Alınma ictimai-siyasi terminlərin mənimsənilməsi yolları” adlanan üçüncü fəsilə hər iki dildə ictimai-siyasi terminlərin reseptor dilin fonetik və qrammatik qanunlarına uyğunlaşdırılması və alınmaların mənimsənilmə yolları araşdırılmışdır.

“İctimai-siyasi terminologiyanın alınmalar hesabına inkişafı” adlanan birinci yarımfəsilə alınma ictimai-siyasi terminlərin fransız və Azərbaycan dillərində xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Adətən, alınma ictimai-siyasi terminlər dilə ya vasitəçi dil, ya da birbaşa daxil olurlar. Fransız dilində alınmaların bir neçə növü vardır. Leksik alınmalar öz növbəsində aşağıdakı qruplara bölünür: bütöv və hibrid alınmalar. Bütöv alınmalara semantik, qrafik, fonetik quruluşunda dəyişiklik olmayan dil vahidləri daxildir. Məsələn, *soft law* (*yumşaq qanun*), *quota* (*faiz*), *low cost* (*müştərilərə məhsulu təqdim etmək*), *prepack* (*şirkətin planı*), *cyber spying* (*hiper təhlükəsizlik*), *cram down* (*tribunalın qərarı*). Hibrid alınmalarda isə terminin mənası alınır lakin terminin yarısı dəyişməz qalır. Məsələn, *high level confèrence* (*yüksək səviyyəli müşavirə*), *site de stockage d'armement* (*silahların saxlandığı yer*). Bu alınmalar dilə birbaşa keçmişdir. Fransız dilində alınmaların digər növü sintaktik alınmalardır. Onların tərkibində uzlaşma və kəmiyyət kateqoriyasını təyin edən hissəciklər olur.

Məsələn, *proxy diplomacy – diplomatie par procuration* (bir çətin, kritik bir məsələni həll etmək üçün təyin edilən nümayəndə), *troublemaker – fauteur de troubles* (ictimai asayışı pozan), *civil security force – force de sécurité* (vətəndaşları qoruyan təhlükəsizlik qüvvələri). Fransız dilinə keçən alınmalar dilin fonetik qanunlarına tabe olurlar.

Azərbaycan dilinə alınmalar vasitəli və vasitəsiz yolla daxil olur. Vasitəli yol ilə alınma dedikdə, əsasən rus və ingilis dili vasitəsilə Azərbaycan dilinə keçən alınma terminlər nəzərdə tutulur. Məsələn, *аккредитованные – akkreditə olunma, агреман – aqreman, нунций – nunsı, легація – leqasiya, коммюнике – kommünike*. Avropa dillərindən rus dili vasitəsilə dilimizə keçmiş alınma ictimai-siyasi terminlərdə fonetik, qrafik və morfoloji dəyişikliklər baş vermişdir. Azərbaycan dilində alınma ictimai-siyasi terminlərin iki növü müşahidə olunur: fonetik və morfoloji dəyişikliklərlə Azərbaycan dilinə daxil olan terminlər. Azərbaycan dilinə alınan terminlərdə sait səs ixtisar olunur, fransız dilində tələffüz olunan açıq “é”, Azərbaycan dilinə qapalı “e” kimi çixış edir. Fransız dilində hərf birləşməsi tərkibində olan burun saiti Azərbaycan dilinə açıq tək sait ilə keçir. Məsələn, *un agrement – aqreman – razılıq vermək, une ratification – ratifikasiya və s.* . Azərbaycan dili üçün terminlərin əvvəlində iki samitin gəlməsi halı xarakterik deyildir. Amma alınma ictimai-siyasi terminlərdə bu fonetik hal olduğu kimi qalır. Məsələn, blokada, brifing, status. Alınma ictimai-siyasi terminlərin morfoloji növündə isə əsasən yunan və latın mənşəli olan siyasi cərəyan, fikir, təbliğat bildiren suffikslərdən istifadə edilir. Məsələn, obstruksionizm, parlamentarizm, jerondizm, federalizm. Alınmalar mənbə dildən reseptor dilə maksimum dərəcədə yaxınlaşır, lakin termində reseptor dilin üstünlükləri mütləq olmalıdır.

“Alınma ictimai-siyasi terminlərin fonetik mənimsənilməsi prosesi” adlanan ikinci yarımfasildə mənbə dildən keçən leksik vahidin səs formasının substitusiyası tədqiq edilmişdir. Məsələn, *un règlement – регламент – reqlament, une fiscalité-фискальность – fiskal vergi, une garantie – гарантия – təminat*. Təhlil zamanı müəyyən olunmuşdur ki, fonetik mənimsənilmə prosesində

Azərbaycan və fransız dillərinin səs tərkibi müxtəlifdir. Belə ki, Azərbaycan ədəbi dilində 9 sait səs olduğu halda, fransız dilində 15 sait fonem vardır. Fransız saitləri monofonq və diftonqlara bölünür. Azərbaycan dilində sait diftonqlar yoxdur. Bundan başqa fransız dilində fonem yaradan uzun və qısa monofonqlar mövcuddur. Xatırladaq ki, bu hal Azərbaycan dili üçün xarakterik deyildir. Fransız dilində tarixi və ritmik uzunluq vardır. Bütün saitlər vurğulu vəziyyətdə uzun samitlər (r,v,g,z,v,) qarşısında uzanırlar. Məsələn, *les réactionnaires* [lə-rɛ-ak-ti-o-nɛ:r] *reaksionerlər*, *le ministre* [lə-mi -nis -t:-r] *nazir*, *un sondage* (rəy, sorğu) [sɔ̃da:j]. Azərbaycan dili üçün ahəng qanunu xarakterikdir. Ahəng qanunu fransız dili üçün isə xarakterik deyildir. Tədqiqat nəticəsində fransız dilində fonetik mənimsənilmə zamanı proteza hadisəsinin güclü, lakin epenteza hadisəsinin zəif olması müəyyən edilmişdir. Azərbaycan dilində isə hərf birləşmələri yoxdur. Dilimizə rus dili vasitəsilə keçmiş alınma ictimai-siyasi terminlər əsasən saf samitlər səviyyəsində mənimsənilmişdir. Azərbaycan dilində qoşa samit əsasən ərəb və fars mənşəli alınma ictimai-siyasi terminlərin tərkibində özünü göstərir. Fransız mənşəli alınma terminlərin Azərbaycan dilinə fonetik mənimsənilməsində qoşa samit qrupları azlıq təşkil edir.

“Alınma ictimai-siyasi terminlərin qrammatik mənimsənilməsi” adlanan üçüncü yarımfəsildə qrammatik mənimsənilmənin xüsusiyyətləri təhlil edilir. Fransız dilində bu proses hissəvi, sonluqlar, prefikslər, dəyişiklik edilmədən alınan bütöv mənimsənilmə səviyyəsində araşdırılmışdır. Bu dildə alınma ictimai-siyasi terminlərin arasında külli miqdarda alınma elementlərlə düzələn terminlər vardır. Onların arasından məhz ictimai – siyasi xarakterli iste –, esque, ique –, ien –, isme – suffiksləridir. Məsələn, *une chronique* (tarixi xronika), *démocratique* (demokratiya), *une ligne politique* (siyasi kurs). Suffikslər ilə bərabər prefikslərin də mənimsənilmə prosesində rolu böyükdür. Prefikslər suffikslərdən fərqli olaraq terminin cinsini müəyyən etmir. A.Darmesterin qeyd edir: *“Prefikslər terminlərin qrammatik mənimsənilməsində ən çox mürəkkəb quruluşlu termin*

mənimsənilməsinə xidmət edir”¹⁵. Məsələn, *antiespionage* (əks-kəşfiyyat), *antimissile* (raket əleyhinə), *contrepartie* (əks-fikir), *contrevenir* (riayət etmək), *antimilitaire* (hərbi). Fransız dilində qrammatik mənimsənilmənin digər forması dəyişiklik edilmədən qəbul edilən terminlərdir. Bu hal tarixi şərait ilə, ya da reseptor dildə uyğun ekvivalent olmadığı halda baş verir. Məsələn, *alguazil* (n.m) *xəlifənin məsləhətçisi*, *alfaqui* (n.m.) – *islam qanunlarını mükəmməl bilən dini xadim*. Fransız dilində qrammatik mənimsənilmə dedikdə, morfoloji kateqoriyanın üstünlüyü nəzərdə tutulur. Dilə keçən alınma ictimai-siyasi terminlər əsasən kişi cinsinin artiklını qəbul edir. Fransız dilindən alınan ictimai-siyasi terminlər Azərbaycan dilində mənimsənildikdə müəyyən dəyişikliklər müşahidə olunur: cins və kəmiyyət kateqoriyası itir, terminin sonunda yazılıb amma tələffüz olunmayan lal “e” düşür, artiklların bütün formalarının Azərbaycan dilində düşməsi hadisəsi baş verir. Məsələn, *une évolution* – *эволюция* – *evolusiya*, *une énergie* – *энергия* – *enerji*, *güc*, *expansionnist* – *экспансионист* – *ərəzini işğal etməyə çalışan*, *une manchette* – *маншет* – *qəzətdə iri başlıq*. Bütün bu dəyişikliklər Azərbaycan dilinin qrammatik qanunları əsasında baş vermişdir.

“Alınma ictimai-siyasi terminlərin semantik mənimsənilməsi” adlanan dördüncü yarımfəsildə terminlərdə transterminləşmə və terminləşmə hadisəsi araşdırılır. Belə halda semantik derivasiya funksional olaraq bir sahədən o biri sahəyə keçir. Məsələn, *le cactus* (kaktus) – *bitki*, *botanika termini* < *ictimai-siyasi termin kimi siyasi maneə*, *le décret* (bibliyada hissə, dini termin) *assambleya qərarı*. Fransız dilində semantik mənimsəmə zamanı ictimai-siyasi terminlərdə ən çox rast gəlinən formalar metafora və metonimiyadır. Metoforik müqayisə ictimai-siyasi terminlər üçün çox vacib və xarakterikdir. Məsələn, *la baleine* (balina) – *danişıklarda, işdə narahatçılıq*. V.Qakın fikrinə görə: “*Fransız dilində abstrakt, keyfiyyət bildirən mənalar metonimik köçürməyə uğrayaraq hər hansı bir predmeti, sənədi, hadisəni ifadə*

¹⁵ Darmesteter, A. Cours de grammaire historique de la langue français/
A.Darmesteter.– Paris: 1964.– p.25

edə bilər”¹⁶. Məsələn, *consensuel, elle (adj) – hüquqi akt, kontrakt, de facto (adv) – dövlətin faktik tanınması*. Abstrakt mənalara malik olan alınma vahidlər ictimai-siyasi mənası saxlanılmaqla mənimsənildikdə daha konkret olur. Alınma ictimai-siyasi terminlərin Azərbaycan dilində mənimsənilməsi funksional səviyyədə baş verir. Yəni, alınma ictimai-siyasi terminlərin leksik-semantik dəyişməsi, işlədilməsi səviyyələri nəzərə alınır. Azərbaycan dilində semantik mənimsənilmə prosesində yeni mənalar, omonimlik və çoxmənalıq kimi xüsusiyyətlər meydana çıxır.

“İctimai-siyasi terminologiyanın beynəlmiləl leksika əsasında inkişafı” adlanan beşinci yarımfəsildə ümumi semantikaya malik, beynəlxalq əhəmiyyətli anlayışları ifadə edən bir neçə dildə istifadə edilən terminlərin ictimai-siyasi terminologiyada yeri və məna qrupları araşdırılmışdır. Fransız dilinin beynəlmiləl fondunun formalaşmasında latın və yunan dilləri əsas olmuşdur. Bundan əlavə fonda roman qrupuna və german qrupuna daxil edilən dillər də aiddir. Beynəlmiləl terminlərin səs qışası, mənası reseptor dilə eyni ilə qəbul edilir. Məsələn, *ad hoc* – xüsusi missiyaların yerinə yetirilməsi üçün müəyyən edilən müddət, *ad referendum* – ən yuxarı instansiyalar tərəfindən sənədin bəyənilməsinin vacibliyini göstərən qeyd-şərt, *ad-interim* – vəzifəni müvəqqəti icra edəni göstərən qeyd və s. Fransız dilində beynəlmiləl terminlər semantik cəhətdən aşağıdakı məna qruplarına bölünür: ictimai-siyasi hərəkət, inqilabi şüarlar ilə bağlı; absolutisme – mütləq monarxiya, militarisme – ölkənin hərbi gücünün durmadan artırılmasına yönəlmiş ideologiya, huguenots – *silahdaşlar*; hadisə, proseslə bağlı; *une échafaud* – *edam cəzalarının həyata keçirildiyi taxta meydança*, *étatisation* – *dövlətləşmə*; *aşya adı bildirən*; *une valise* - *valiza*, *diplomatik kuryerin toxunulmaz poçt çantası*, *une carte blanche* – *kart blanş*, *şəxsə mətn ilə doldurulmasında sərbəstlik hüququ verilmiş imzalanmış təmiz blank*. Beynəlmiləl terminlər isme –, al –, ique –, ain –, ien –, ation – suffiksləri prefikslər arasında isə, anti –, inter –, extra –, ultra – çox məhsuldardır.

¹⁶ Гак., В. Сопоставительная лексикология (на материале французского и русского языка) / В. Гак. – Москва: Международные отношения. 1977. – с. 262.

Azərbaycan dilində beynəlmiləl sözlərin mənimsənilmə prosesində terminlər hazır şəkildə qəbul edilir. Məsələn, loyal, exitpol, egalitarizm, deport, reglament, de-fakto, de-yure, revanş və s. Azərbaycan dilində beynəlmiləl terminlər sintaktik formada, yəni söz birləşməsi və sadə formada olur. Məsələn, ombudsman, paramilitar, postneft, sindikat, konsern, konqlemerat.

Azərbaycan dilində beynəlmiləl terminlərin mənimsənilməsində deformativ və konservativ elementlər iştirak edir və bu terminlərin mənbəsində yunan və latın dillərinin elementləri əsasdır. Bu terminlərin beynəlmiləl status qazanması ifadə etdiyi hadisə, proses ilə bağlı olur.

Dissertasiyanın “Nəticə” hissəsində tədqiqatdan əldə edilmiş elmi qənaətlər aşağıdakı kimi ümumiləşdirilmişdir:

1. Fransız dilində ictimai-siyasi terminlərin formalaşması və inkişafı maarifçilik hərəkatı ilə başlamışdır. Bu hərəkatın nümayəndələri dilə tətbiq etdikləri prinsiplər (vaciblik, analogiya) əsasında dilin fundamental nəzəriyyəsini yaratmışlar. Bəzi tədqiqatçılar ictimai-siyasi terminləri ancaq subyektiv faktorlar, bəziləri isə sırf tarixi şəraitlə bağlamışlar. Azərbaycan dilində isə ictimai-siyasi terminlərin inkişaf xətti cəmiyyət hadisələri, ədəbi hərəkatlar, sosial-iqtisadi həyat ilə əlaqədardır.

2. Fransız dilində ictimai-siyasi terminlərin yaranma mənbəyini latın və german mənşəli terminlər təşkil edir. Tarixi şəraitlə bağlı olaraq dastanlarda, dövlət sənədlərində, yerli idarə orqanlarının dilində istifadə edilən ictimai-siyasi terminlər tarix boyu forma və məzmun dəyişikliyinə məruz qalmışdır. Azərbaycan dilinin ictimai-siyasi terminləri öz köklərini VI yüzillikdən götürmüşdür.

3. Fransız dilində ictimai-siyasi terminlərin yaranma mənbələri latın, yunan və roman dilləridir. Azərbaycan dilində ictimai-siyasi terminlərin yaranma mənbələri ərəb, fars, rus və Avropa dilləridir.

4. Termin yaradıcılığında affiksasiya yolu ilə terminyaratma hər iki dildə çox məhsuldar hesab olunur. Fransız dilində semantik üsuldan fərqli olaraq affiksasiya yolu ilə terminyaratmada forma və məzmun etibarilə yeni terminlər meydana çıxır. Apardığımız təhlillərdən aydın olur ki, fransız dilində ictimai-siyasi terminlərin əmələ gəlməsində isim suffiksləri olan iste,- ité,- été,- té çox

məhsuldardırlar. Fransız dilində ictimai-siyasi terminlər ən çox isim əsasında düzəldilmişdir. Bundan əlavə prefikslər ilə feil əsasında düzəldilən ictimai-siyasi terminlər isə isimtərkibli suffiks əsaslı terminlərə nisbətən zəif inkişaf etmişdir. Fransız dilində terminə qoşulan suffikslər cins bildirmək xüsusiyyətinə malik olur. Azərbaycan dilində ictimai-siyasi terminlərin morfoloji yolla düzəldilməsində $-lıq^4$, $-ma^2$, $-maq^2$, $-çı^4$ şəkilçiləri çox məhsuldardır.

5. Fransız dilində mürəkkəbləşmə üsulu özündə müxtəlif komponentləri cəmləşdirir. Bu komponentlər əsasən isim, sifət və feillərdən ibarət olur. İctimai-siyasi terminlərdə mürəkkəbləşmə prosesini sözlər arasında birləşmiş artiklın müəyyən, qeyri müəyyən formaları yerinə yetirir. Mürəkkəb terminlər ya bitişik yazılır, ya da artikl iki termini birləşdirir. Azərbaycan dilində mürəkkəbləşmə prosesi qoşa söz şəklində, ya da söz birləşməsi şəklində gerçəkləşir.

6. Fransız dilində ictimai-siyasi terminlərin abreviatura yolu ilə yaradılmasında altı üsul müəyyən edilmişdir: birinci hərfləri böyük; sonrakı hərfi kiçik; müəyyən hissəsi saxlanılmaqla, nöqtə qoyulmaqla, mürəkkəb, kod ixtisarlardır. Kod abreviatura ilə məna eyni olmur. Fransız dilində abreviaturaların şəkilçi və artikl ilə işlənməsi geniş yayılmışdır. Azərbaycan dilində abreviaturaların hərfi, qarışıq, heca növləri vardır. Bu növlərin hamısı sonluq şəkilçilər ilə işlənə bilər.

7. Fransız dilində ictimai-siyasi terminlərin kalka üsulu ilə zənginləşməsi üç mərhələdə baş vermişdir: morfoloji substitusiya, qismən və ya hibrid kalka, bütöv morfoloji xüsusiyyətlər əsasında olan kalkalar. Fransız dilində kalkanın morfoloji, semantik, frazeoloji növləri tərkibindəki sözlərin, elementlərin, nitq hissələrinin iştirakına görə düzəlirlər. Azərbaycan dilində kalka prosesi nitq hissələrinin iştirakı ilə aparılır. Azərbaycan dilində morfoloji, mürəkkəb, semantik kalka növləri əsasdır. İctimai-siyasi terminlər üçün morfoloj kalka çox səciyyəvidir.

8. Fransız dilində ictimai-siyasi terminlərin alınması prosesində vasitəçi dillər ispan, ingilis və roman qrupuna aid olan digər dillər olmuşdur. Tədqiqat nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, eyni qrupdan olan ictimai-siyasi terminlərin assimilyasiyası prosesi uğurlu

alınmışdır. Azərbaycan dilində alınma ictimai-siyasi terminlərin mənimsənilməsi prosesində ən çox rus dili vasitəçi dil olmuşdur. Bu prosesdə dilin daxili imkanları əsas götürülmüşdür.

9. Fransız və Azərbaycan dillərində alınma ictimai-siyasi terminlərin mənimsənilməsi üç mərhələdə fonetik, qrammatik və semantik səviyyədə aparılmışdır. Fonetik cəhətdən səs tərkibinin sait fonemlərin, aksenteoloji (vurğu dəyişkənliyi) alınma terminlərdə özünü göstərir. Fonetik mənimsənilmə prosesində fransız alınmaları Azərbaycan dilinin keyfiyyətə yaxın olan saf samitləri və saitləri ilə əvəzlənmişdir.

10. Qrammatik mənimsənilmə prosesində isə qrafik səviyyədə dəyişikliklər baş verir. Burada artiklın (qadın, kişi) düşməsi, sonluqların reseptor dilin sonluqları ilə əvəzlənməsi kimi hallar meydana çıxır. Fransız dilində qrammatik assimilyasiya prosesi, əsasən, hissəvi, yəni sonluqlar və prefikslər, bütöv mənimsənilmə, cinsə və kəmiyyətə görə mənimsənilmə səviyyəsində aparılmışdır. Azərbaycan dilində ictimai-siyasi terminlərin qrammatik mənimsənilməsi prosesi bütöv və hissəvi formalarda aparılmışdır. Amma Azərbaycan dilində cins kateqoriyası olmadığından mənimsənilən fransız mənşəli terminlərdə artikllərin müəyyən və qeyri müəyyən formaları itmişdir.

11. Fransız dilində ictimai-siyasi terminlərin semantik mənimsənilmə prosesi tarixi prosesdir. Bu prosesin formalaşması üçün metaforanın, metonimiyanın imkanlarından geniş istifadə edilmişdir. Azərbaycan dili üçün də semantik mənimsənilmə prosesi tarixi şəraitlə bağlıdır. Beləliklə, dildə yeni mənalı ictimai-siyasi terminlər yaranır.

12. Fransız və Azərbaycan dillərinin ictimai-siyasi terminologiyasında alınmaların təhlili göstərir ki, Azərbaycan dilində mənşəcə dilin öz söz ehtiyatına, fransız dilində isə yunan, latın və german mənşəli sözlərə üstünlük verilmişdir.

13. Fransız dilində ictimai-siyasi terminlərin beynəlmiləl leksika əsasında inkişafında inglis, italyan, ərəb, türk, ispan dilləri əsas olmuşdur. Azərbaycan dili üçün beynəlmiləl bazanı əsasən ərəb, fars və Avropa dilləri təşkil etmişdir. Avropa mənşəli ləksik

vahidlərin dilimizə keçməsində isə əvvəllər rus indi isə ingilis dili vasitəçi rol oynamışdır.

Dissertasiya mövzusu ilə əlaqədar müəllifin aşağıdakı məqalə və tezisləri çap olunmuşdur:

1. Azərbaycan və fransız dillərində morfoloji üsulla yaranan ictimai-siyasi terminlər // Tədqiqələr, – 2007. №2,– s.410 – 423
2. Onomastik vahidlər əsasında yaranan ictimai-siyasi terminlər // Terminologiya məsələləri. – 2007.– s. 106 -111.
3. Fransız dilində ictimai-siyasi terminlərin yaranması və inkişafı tarixindən // AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu Tədqiqələr, – 2007. №1,– s. 298 - 304
4. Alınma ictimai-siyasi terminlərin yaranma mənbələri (Fransız Azərbaycan və dillərinin materialları əsasında) // Terminologiya məsələləri, – 2010.– s. 142-147
5. Alınma ictimai-siyasi terminlərin mənimsənilməsi yolları (Fransız və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında) // Nitq mədəniyyəti və terminologiyanın aktual problemləri Respublika Elmi Konfransının Materialları, – Bakı: – iyun, – 2011.– s.194 -201.
6. İctimai-siyasi leksikanın zənginləşmə mənbələri (fransız və Azərbaycan dilinin materialları əsasında) // I Türkoloji Qurultayın 90 illiyinə həsr olunmuş Beynəlxalq Konfrans: türkoloji elmi-mədəni hərəkətdə ortağ dəyərlər və yeni çağırışlar. Materiallar (II hissə), – Bakı: – 14-15 noyabr,– 2016.– s. 216-219.
7. İctimai-siyasi terminologiyada nitq hissələrinin terminləşməsi (fransız və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında) // ADU Elmi Xəbərləri,–2016. №4, – s.114-119
8. İctimai-siyasi terminologiyanın müasir dövrdə inkişafı (Azərbaycan və fransız dillərinin materialları əsasında) // Müasir şərqşünaslığın aktual problemləri (Ziya Bünyadov qıraətləri) mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfrans, – Bakı: 2017, – s.10-11
9. İctimai-siyasi terminologiyanın müasir dövrdə inkişafı (Azərbaycan və fransız dillərinin materialları əsasında) //

- Müasir şərqşünaslığın aktual problemləri (Ziya Bünyadov qiraətləri) mövzusunda Beynəlxalq elmi Konfrans,– Bakı: – 2017,–s. 532-536
10. İctimai-siyasi terminologiyada koloristivlik xüsusiyyətin semantik qruplarının təhlili (fransız və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında // Gənc tədqiqatçıların II Beynəlxalq Konfransı” (Heydər Əliyevin 95 illik yubileyinə həsr edilmiş),– Bakı:–2018.– s.1597-1598
 11. Abreviatura yolu ilə yaranan ictimai-siyasi terminlər (Fransız və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında) // BSU Elmi əsərləri, Dil və Ədəbiyyat Seriyası.– 2018. №1,– s.81-87
 12. Из истории формирования общественно-политических терминов во французском и азербайджанском языке (на основе анализа общественно-политических терминов в эпосах «Шансон о Роланде» (Песнь о Роланде) и «Деде Горгуд») // Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. Язык и культура, – 2018 Выпуск 21 Том I, (190). – стр.94 -102
 13. Fransız və Azərbaycan dilçiliyində ictimai-siyasi terminologiyanın tədqiqi tarixinə baxış // Elm tarixi və elmşünaslıq: fənlərarası tədqiqatlar I Beynəlxalq elmi konfransının materialları,– Bakı:–2018, – s. 311-312
 14. İctimai-siyasi terminlərdə paralelliyin yaranma səbəbləri (Fransız və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında) // AMEA Əlyazmalar Yanmır (elmi məqalələr toplusu),–2018. №1(6),– s. 210-213
 15. Dilin iç dinamikləri əsasında olunan sosyo-politik terimlər (fransız və Azərbaycan dilinin kaynakları əsasında) // I. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu 1. International Mediterranean Symposium, – Mersin: – 2018. – s.21
 16. İctimai-siyasi terminlərin inkişafına kütləvi informasiya vasitələrinin təsiri (fransız və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında)// BSU,“Dil siyasəti və müasir dövr” Beynəlxalq Elmi Konfrans,– Bakı: – 2019.– səh.28-31
 17. Alınma ictimai-siyasi terminlərin qrammatik mənimsənilməsi // Əlyazmalar Yanmır (elmi məqalələr toplusu), –2020. №1-

- (10), yanvar-iyun. Google Scholar, İndex Copernicus, Semantic Web, ROAD p-ISSN: 2410-5600e-ISSN: 2663-998X
<http://manuscript.az/mdb/mdpdf/MDB1-2020.pdf> .s.172-176.
18. Edinme süresi sosyo-politik termlerde fonetik farklılıklar (fransız ve Azərbaycan dilinin kaynakları əsasında) // 4. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu Mersin / Türkiyə 4. International Mediterranea Symposium, – Mersin: – 2020 Turkey <https://akdenizsempozyumu.mersinakademi.com.tr/wp-content/uploads/2020/12/4.-AKDENIZ-SEMPOZYUMU-2020-BILDIRI-TAM-METINLER-ITABI-Kitap-8-1.pdf> ISBN: 978-625-7292-13-9 – s. 33-52
 19. Alınma ictimai-siyasi terminlərin semantik mənimsənilməsi (fransız və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında) // Birinci Türkoloji Qurultayın 95 illik yubileyinə həsr edilmiş “Türk dillərinin və ədəbiyyatının tədqiqi və tədrisinin aktual problemləri” mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfrans, – Sumqayıt: 20-21 may, –2021.– s. 91-92
 20. Sosyo-politik terminolojinin ulusal kelime dağarcığı temelinde gelişimi // Bengi Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi. –2021. №2,– s.97-113// <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bengi/issue/66408>.
 21. Fransız və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi terminologiyanın nəzəri problemləri // AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, Bakı: - 2023. № 10, - s.68-77.

Dissertasiyanın müdafiəsi 19 mart 2024-cü il tarixində saat 12⁰⁰-da AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.06 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1073, Bakı şəhəri, H.Cavid prospekti,115, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq olar.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir

Avtoreferat 22 dekabr 2023-cü il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb:20.12.2023
Kağızın formatı:60x84 ¹⁶/₁
Həcm:42847
Tiraj:100